

Theoretical and Applied Researches in the field of Pedagogy, Psychology and Social sciences : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Kielce, Rzeczpospolita Polska, December 28-29, 2016.). – Kielce: Holy Cross University, 2016. – p. 56-60.

Перспективні напрями досліджень щодо профілактики соціально-педагогічних проблем сімей ЗСУ

Гуріч В. О., Херсонський державний університет, доцент

«Унаслідок анексії Криму Росією та тривалого конфлікту у Східній Україні ситуація з безпекою у Європі змінилася», – зазначається у звіті Міжнародного центру конверсії у Бонні (BICC), що був презентований 1 грудня 2016 р. У Глобальному індексі милітаризації (GIM) Україна перемістилася з 23-го на 15-те місце. Це означає не тільки зміни у військовій доктрині, на чільне місце має вийти соціальна робота із сім'ями військовослужбовців, зокрема, соціально-педагогічна підтримка дітей, які у них виховуються.

Кількість потенційних об'єктів соціальної роботи можна вирахувати за офіційними цифрами. На кінець 2014 року після проведених організаційних заходів чисельність Збройних Сил сягнула крайньої позначки за Законом України «Про чисельність Збройних Сил України»: 250 тис. осіб, у тому числі 204 тис. військовослужбовців. За прогнозами Міністерства оборони України, у 2016-2017 роках кількість тільки контрактної армії складе приблизно 75 000 військовослужбовців. На даний час кількість залучених до АТО доповнюється добровольчими батальйонами та волонтерськими службами, яких за стресами та стилем життя також можна віднести до військових. Відповідно до даних Міноборони станом на станом на 1 червня 2016 р. у ЗСУ проходять військову службу і працюють 49 552 жінки. Серед них – 17 147 військовослужбовців-жінок (8,5% від загальної чисельності військовослужбовців), у тому числі 2092 офіцери (5,3%), 14 607 солдат і сержантів (9,4%) та 32 405 цивільного персоналу. 1509 з них отримали статус учасників бойових дій [7]. У більшості з них – сім'ї з дітьми.

На жаль, слід констатувати явну недостатність науково-практичних розробок, які б опирались на польові дослідження в Україні. Це можна пояснити як відносною закритістю сімей, так і довгим часом життя без воєнних конфліктів. Для порівняння здійснений аналіз публікацій (2001-2014 рр.) з ключовими словами «military family», «military child», «child coping», «deployment» («військова сім'я», «дитина військових», «подолання труднощів дитиною», «розташування\дислокація») [9; 12; 16] виокремлює три перспективні для науково-практичних розробок теми щодо подолання труднощів дитини: а) взаємозв'язок стилю життя батьків-військових і розвитку дитини у залежності від віку; б) профілактика та подолання труднощів у стосунках «батьки-діти» під час дислокування та під час сімейної реінтеграції; в) соціально-педагогічні впливи для підтримки стресостійкості, ресурсів дитини і сім'ї військовослужбовців.

Аналіз англоязычних наукових джерел доводить багату і різноманітну зацікавленість дослідників у проблематиці дітей у сім'ях військовослужбовців. Так, аналіз географічної мобільності сімей військових і, зокрема, материнські змінні, які пов'язані з психосоціальним регулюванням дітей, довів ризик самотності, збідніння кола спілкування, страху негативної оцінки, вплив депресій матері на дітей і т.д. [13; 18].

Аналіз фактору впливу розташування батьків в зоні військових дій на сімейну систему відносин (їх невизначеність) показує, що молодь у таких сім'ях страждає від змін в області психічного здоров'я, що породжує конфлікти з причин дефіциту копінг-репертуару, що розвивається. Це є корисною концепцією для розуміння досвіду цих молодих людей і структуризації зусиль з профілактики та втручання [14]. Хоча деякі науковці зазначають, що мобілізація батьків має незначний зв'язок з дитячою дезадаптацією, частіше це оцінюється з точки зору саме батьків, а не дітей, зв'язки є найсильнішими у середньому дитинстві, а найслабші у підлітковому віці [10]. Тим не менш, діти в дослідженні А. Чандра мали більші емоційні труднощі в порівнянні з національними зразками. Старші юнаки повідомили про значно більші

труднощі у школі та сім'ї, пов'язані з дислокацією батьків. Проживання в орендованому житлі також виявило зв'язок з проблемами родини [11]. Для їх подолання необхідна цільова підтримка, яка враховує стреси, що виникають з плином часу, програми з допомоги по догляду за дитини.

Механізми ризику і підвищення стійкості в сім'ях військових стали предметом досліджень колективу авторів під керівництвом У. Залтцмана. Оцінка обґрунтованості «синдрому військової сім'ї» зробила висновок про те, що якщо синдром такої сім'ї взагалі існує, його наслідки є більш тонкими і його причини менш очевидні, ніж було раніше заявлено [17].

Отримані П. Лестером результати свідчать про те, що розташування батьків у зоні активних бойових дій має кумулятивний ефект на дітей, який залишається навіть після того, як військовий повертається додому. Такі дані можуть бути інформативними для стратегій скринінгу, профілактики та втручання [15].

В Україні основи соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців Збройних Сил України вперше були описані у підручнику «Соціальна педагогіка» (2009). Об'єктом діяльності соціального педагога визначена конкретна сім'я (індивід), включена у соціальне військове середовище. Мета такої роботи є організація позитивно спрямованої життєдіяльності сім'ї військовослужбовця та гармонізація її взаємодії із соціальним середовищем: створення умов для формування соціально-педагогічної стійкості сім'ї до сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій; підвищення потенціалу соціалізуючої дії сім'ї на своїх членів; відновлення і підтримка активності сім'ї; стимулювання потреби членів сім'ї у трансформації соціально-педагогічних знань у процесі соціальної взаємодії; досягнення такого кінцевого результату, за якого необхідність у соціально-педагогічній підтримці сім'ї зникне [5, с. 278-279]. Свій погляд на проблему виклали Н. Краснова, Л. Харченко та ін. у посібнику «Соціально-педагогічна та соціальна робота з різними категоріями клієнтів» (2010) [6].

У більшості публікацій останніх років увага приділяється або психологічній складовій ресоціалізації учасників бойових дій, або питанням соціального забезпечення. Окремі аспекти змісту соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців в умовах реформування ЗСУ стали предметом уваги Н. Олексюк [4]. Предметом аналізу стають актуальність та шляхи вирішення на державному рівні проблем військового синдрому «АТО» [2]. Проблематика внутрішньосімейних відносин, а особливо впливу діяльності військових батьків на їх дітей є маловивченою на національному рівні. Можна виділити аналіз особливостей сімейних взаємовідносин жінок-військовослужбовців із дітьми підліткового віку, здійснений А. Аршавою, який доводить, що наслідком специфіки військової служби (жорстко регламентований розпорядок, ненормований робочий день та постійна напруженість) є перенос проблем зі служби в сім'ю та підвищені вимоги до дітей при недостатності уваги до своїх дітей [1, с. 12]. С. Локтаєва у ході дослідження специфіки проявів особистісних якостей дітей професійних військовослужбовців наголошує на необхідності корекційної роботи (психологічного супроводу) родини офіцера [3]. Р. Шевченко, досліджуючи особливості дитячо-батьківських відносин у сім'ях військовослужбовців з психосоматичними розладами, відмічає необхідність коректив стилю виховання шляхом психолого-педагогічного впливу [8].

Таким чином, можна зробити висновок про перспективність досліджень для розробки методик та програм підтримки сімей військовослужбовців України з метою профілактики та подолання труднощів у стосунках «батьки-діти» як під час дистанціювання батьків, так і в процесі сімейної реінтеграції. Для цього необхідно вивчити соціально-педагогічний потенціал таких родин, їх стресостійкості, ресурсів для задоволення потреб дитини і сім'ї військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Аршава А. В. Особливості виховання дітей жінками військовослужбовцями / А. В. Аршава// Гендерна політика очима української молоді: слобожанський вимір//

- Матеріали VII Регіонального конкурсу наукових робіт молодих вчених (25 - 26 квітня 2013 р.). – Х., 2013. – С. 4-13.
2. Буряк О. О. Військовий синдром «АТО»: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні/ О. О.Буряк, М. І. Гіневський, Г. Л. Катеруша // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2015. – №. 2. – С. 176-181.
 3. Локтаева С. А. Специфика проявлений личностных свойств детей профессиональных военнослужащих и психологическое сопровождение семьи офицера //Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. – 2012. – №. 36. – С. 357-361.
 4. Олексюк Н. Зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних сил України //Н. Олексюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ped/2009/Oleksyuk.pdf.
 5. Соціальна педагогіка: Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А.Й. Капської.– К.: Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.
 6. Соціально-педагогічна та соціальна робота з різними категоріями клієнтів : навч.-метод. посібник / Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, В. М. Пігіда, Я. І. Юрків; М-во освіти і науки України [та ін.]. – Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – 408 с.
 7. У Міноборони розповіли, скільки жінок служать в армії [Електронний ресурс]. – <http://life.pravda.com.ua/society/2016/06/23/214289>
 8. Шевченко Р. П. Особенности детско-родительских отношений в семьях военнослужащих с психосоматическими расстройствами/ Р. П. Шевченко //Наука і освіта. – 2013. – №. 6. – С. 69-73.
 9. Bello Utu C. F., DeSocio J. E. Military Deployment and Reintegration: A Systematic Review of Child Coping //Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing. – 2015. – Т. 28. – №. 1. – С. 23-34.
 10. Card N. A. et al. A meta-analytic review of internalizing, externalizing, and academic adjustment among children of deployed military service members //Journal of Family Psychology. – 2011. – Т. 25. – №. 4. – С. 508-520.
 11. Chandra A. et al. Children on the homefront: The experience of children from military families //Pediatrics. – 2010. – Т. 125. – №. 1. – С. 16-25.
 12. Chartrand M. M. et al. Effect of parents' wartime deployment on the behavior of young children in military families //Archives of pediatrics & adolescent medicine. – 2008. – Т. 162. – №. 11. – С. 1009-1014.
 13. Finkel L. B., Kelley M. L., Ashby J. Geographic mobility, family, and maternal variables as related to the psychosocial adjustment of military children //Military medicine. – 2003. – Т. 168. – №. 12. – С. 1019-24.
 14. Huebner A. J. et al. Parental deployment and youth in military families: Exploring uncertainty and ambiguous loss //Family Relations. – 2007. – Т. 56. – №. 2. – С. 112-122.
 15. Lester P. et al. The long war and parental combat deployment: Effects on military children and at-home spouses //Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. – 2010. – Т. 49. – №. 4. – С. 310-320.
 16. Lincoln A., Swift E., Shorteno-Fraser M. Psychological adjustment and treatment of children and families with parents deployed in military combat //Journal of clinical psychology. – 2008. – Т. 64. – №. 8. – С. 984-992.
 17. Saltzman W. R. et al. Mechanisms of risk and resilience in military families: Theoretical and empirical basis of a family-focused resilience enhancement program //Clinical child and family psychology review. – 2011. – Т. 14. – №. 3. – С. 213-230.
 18. Weber E. G., Weber D. K. Geographic relocation frequency, resilience, and military adolescent behavior //Military medicine. – 2005. – Т. 170. – №. 7. – С. 638-642.